Algemeen 2010




# Infoblad herstel van Akkerflora

**Akkers met een goed ontwikkelde begroeiing van akkerkruiden hebben een grote nostalgische waarde. Het beeld van wuivende korenhalmen, met daartussen het rood van klaprozen, het wit van kamilles en het blauw van korenbloemen appelleert sterk aan ons gevoel van oorspronkelijkheid. Het is mede daardoor dat veel natuurbeheerders proberen om op delen van hun terreinen dit soort akkerflora weer te herstellen. De kleurrijke akkers hebben bovendien niet alleen een grote natuurwaarde, maar ook een belangrijke cultuurhistorische waarde. Tot voor honderd jaar geleden namelijk domineerden graanvelden het Nederlandse landschap.**

**Het beheer en het herstel van deze akkers gaat echter lang niet altijd even goed. Dit infoblad geeft in het kort aan wat de eigenschappen zijn van die typische akkerflora en welke maatregelen kunnen leiden tot het herstel ervan en bovendien wat kansrijke locaties zijn voor het nieuwe natuurakkers.**

## Kenmerken

De typische akkerflora bestaat uit soorten die aangepast zijn aan het traditionele akkerbouwsysteem: ze zijn aangepast aan een zeer dynamisch milieu, en ze weerstaan een jaarlijkse grondbewerking en bemesting. De kiemperiode van de akkerkruiden bepaalt of ze in wintergraanakkers, of in zomergraan- en hakvruchtakkers (aardappelen, bieten, wortelen, enzovoorts) kunnen groeien. Soorten die het hele jaar door kunnen kiemen, komen in alle drie de akkertypen voor. De meeste plantensoorten in akkers zijn eenjarig, en doorlopen dus hun hele levenscyclus binnen een vegetatieseizoen. De soortensamenstelling van goed ontwikkelde akkerkruidenvegetaties is dus afhankelijk van het moment van bodembewerking (dat weer afhankelijk is van het gewas) en van de bodemomstandigheden, waarbij vooral de kalkrijkdom van doorslaggevende betekenis is. De tegenwoordig meest bedreigde akkerkruiden zijn die planten die in wintergraan kunnen voorkomen. Het zijn soorten die tussen het graan groeien, worden meegeoogst en het volgend seizoen, dus in de herfst weer worden meegezaaid. Op dat moment ook kunnen de typische akkerkruiden tot ontwikkeling komen en gedurende het hele voorjaar groeien en tot bloei komen.

## Achteruitgang

De belangrijkste oorzaak van het feit dat de befaamde akkerflora tegenwoordig zo weinig voorkomt is dat er in Nederland nu eenmaal veel minder graan wordt geteeld dan vijftig of honderd jaar geleden. De weinig graanpercelen die er nu nog zijn, worden zeer intensief bewerkt en met name door de intensieve chemische bemesting worden veel akkerkruiden in een vroeg stadium gedood. Daarnaast wordt er tegenwoordig in veel hogere dichtheden gezaaid in combinatie met een intensieve bemesting. Dat betekent dat er in het graan nog nauwelijks licht komt voor de akkerflora. En belangrijk is dat de grond tegenwoordig veel rigoureuzer wordt bewerkt, met een effectieve naschoning. Het zaad en de wortelstokken van de akkerflora komen daardoor veel te diep in de grond te zitten. En de laatste belangrijke oorzaak van de achteruitgang in de akkerflora is dat de zaadvoorraad vaak is uitgeput. De zaden van de akkerflora zijn slechte verspreiders dus er is slechts weinig kans op een spontaan herstel.

## Herstel en beheer

Er is de laatste jaren de nodige ervaring opgedaan met het herstellen van de akkerflora. Voor de akkerflora zou het allerbeste zijn om het oude akkerbouwlandschap weer in ere te herstellen. Dat betekent weer op grote schaal wintergraan verbouwen, op een niet te intensieve manier. In de praktijk zal dat tegenwoordig niet meer lukken. Daar is de ruimte niet voor beschikbaar en bovendien is graanteelt in Nederland niet rendabel. Natuurbeheerders kunnen wel op relatief kleine schaal proberen akkers weer dusdanig te beheren dat de karakteristieke flora weer terug komt. Daarbij is een aantal zaken van belang:

***Zoek in eerste instantie naar locaties waarvan vaststaat dat er vroeger ook akkers waren.*** De kans is dan groter dat er nog een zaadbank aanwezig is. Bovendien doet dat ook recht aan de cultuurhistorie. Want bedenk: akkerflora is er alleen dankzij de mens. Akkerflora is dus niet alleen ‘natuurlijk’ maar ook ‘cultuurlijk’.



***Kies voor een hoog aandeel (winter) graan,*** maar zorg ook voor een ecologisch gezonde vruchtwisseling met meerdere graansoorten, en wissel ook af met een braakjaar, gras(klaver), vlinderbloemige of een hakvrucht. Dit voorkomt een te eenzijdige flora met ongewenste soorten als akkerdistel, kweek, gladde witbol en schapezuring.

***Bewerk de grond en zaai wintergraan bij voorkeur voor 15 oktober.*** Bij de teelt van hakvruchten en zomergranen voor 15 maart, zodat er dat jaar nog akkerkruiden kunnen bloeien.

***Zorg voor een gebalanceerd bemestingsniveau:*** te veel bemesting zorgt voor te dicht gewas. Te weinig bemesting zorgt voor uitputting van de bodem en dan zal er geen graan groeien en krijgen ongewenste kruiden de overhand. Het juiste bemestingsniveau is afhankelijk van de lokale omstandigheden en dus zal de beheerder zelf op kleine schaal moeten experimenteren. Akkers die lange tijd zwaar bemest zijn geweest, en die nu weer in beheer komen als akkerflora-reservaat, hoeven uiteraard de eerst jaren geen mest te hebben. Een goede bemesting, met ruige stalmest, draagt bovendien bij aan een goede bodemstructuur, waar akkerkruiden van profiteren

***Zaai het graan in uitgebalanceerde dichtheid,*** hier geldt hetzelfde als bij de bemesting. Te hoge dichtheid zorgt voor te dicht gewas, te lage dichtheid vergroot kans op dominantie van ongewenste onkruiden. Op rijke grond kan 1 graankorrel nog meerdere halmen opleveren door uitstoeling, op armere grond niet. Op nog te verschralen akkers kan ongeveer 70 – 75 kg graan per hectare genoeg zijn, maar later kan de zaaidichtheid weer iets omhoog.

***Op kruidenakkers is de opbrengst laag, maar ook de kwaliteit kan laag zijn.*** Bakkwaliteit van tarwe is nauwelijks te halen op minder bemeste grond, en graan voor menselijke consumptie (pannenkoekenmeel, koeken, vlokken) moet goed geschoond

worden. Samenwerking met lokale molens of bakkers kan leiden tot nieuwe gebruiksmogelijkheden in streekproducten. Ook zijn er mogelijk collega-beheerders die graag maaisel hebben van een natuurakker.

***Gebruik ongeschoond graan met akkerkruidenzaad*** als dat beschikbaar is van een andere natuurakker, maar wees dan ook kritisch naar de herkomst er van. Gebruik alleen graan van een akker van vergelijkbare omstandigheden en vermijd introductie van akkers waar ongewenste soorten domineren.

***Bewerk elk jaar de bodem om ongewenste, triviale soorten in toom te houden.*** Ploeg echter vooral ook niet te diep: jaarlijks vijftien tot twintig centimeter diep 'ploegen' is al genoeg. Door te diepe grondbewerking kunnen de wortels aan de oppervlakte komen liggen, waardoor de planten niet meer hun volledige cyclus kunnen voltooien. Gebruik niet te zwaar materieel want dan kan de bodem verdicht raken.

***Verscheidene soorten kunnen profiteren van een braakjaar, dus een jaar waarin geen gewas wordt geteeld.*** Ook vanuit het oogpunt van ziektebestrijding is het soms nuttig een braakjaar toe te passen. Voordat de akker een jaar braak blijft liggen, dient er eerst geploegd te worden, in de herfst. Bedenk wel dat deze beheersvorm geen echte cultuurhistorische referentie heeft.

***Een effectieve manier om plaagonkruiden te bestrijden is een jaar een dicht staand gewas te telen:*** gras of grasklaver dat herhaaldelijk wordt gemaaid, of op niet te schrale grond, aardappels met mechanische onkruidbestrijding. In het geval dat wortelonkruid zoals kweek dominant wordt, kan in een droge periode de bodem enkele keren achtereen geëgd worden, waardoor de wortelstokken boven komen en uitdrogen.

***Zorg voor een voldoende groot oppervlakte.*** In Limburg zijn voorbeelden van hele kleine akkers maar daar komen vaak al heel lang akkerkruiden voor. De akkerkruiden hebben een slecht verspreidingsvermogen dus de kans is klein dat kleine geïsoleerde akkers een rijke akkerflora zullen krijgen. Een richtlijn voor een minimaal oppervlakte is 5 hectare.

***Als voldoende oppervlakte beschikbaar is, kies dan voor iets intensiever beheer in het middendeel,*** en extensiever beheer (minder mest, minder zaaizaad) in randen van 5 tot 10 meter breed. Dit levert een goed landschappelijk effect op, de akkers dragen bij aan enig inkomen. De randen "verzekeren" ontwikkeling van de akkerflora, maar bij goed beheer kunnen akkerkruiden wellicht de hele akker koloniseren.

***Veel natuurbeheerders denken dat biologische landbouw goed te combineren is met het beheer van akkerflora.*** Dat is maar ten dele waar. Eigenlijk kan elke boer zorgen voor de juiste condities, als hij maar wil. Een biologische boer heeft vaak weliswaar meer ervaring en kennis over een gezonde bodembewerking en vruchtwisseling, maar ook een biologische boer zal productie willen maken. Omdat juist dat aspect waarschijnlijk de beperkende factor is voor een natuurakker waar veel bijzondere flora en fauna voorkomt, zijn daarover goede afspraken nodig tussen de boer en de terreinbeheerder.

## Meer informatie

www.natuurkennis.nl >>
natuurtypen >> akker

Henk Kloen, CLM, hkloen@clm.nl

Rense Haveman, Inventarisatie en Monitoring Natuurwaarden Defensieterreinen, RenseHaveman@wur.nl

